

Rimants Ziedonis
Jūras zemē Latvijā
(Fragments)

1. MENCU KĀVĒJI UN LIELĀS KĀPAS

No jūras skatoties. – Leiši. – Nidā. – Gājputni un bumbvedēji. – Ceguni un stāgu gaiši. – Lielās, nemierīgās kāpas. – Jūrmalciema zvejnieki.

Zvejnieki nedaudz citādi skatās uz zemi, uz cietzemi. Zvejnieki orientējas nedaudz citādi. Kad viņi ir jūrā, viņi nevar cits citam teikt – tagad iesim nākamajā ielā pa kreisi, tad pa labi; vai – tagad brauc līdz nākamajam krustojumam, tur pagriezies pa kreisi. Visapkārt ir ūdens klajums, vienīgie orientieri ir krastā, landmērķi, kā šur tur teica vecie zvejnieki (...). Tad zvejnieki zina, ka nu atrodas noteiktā zvejas vietā. Zvejvietu nosaukumi arī ir gana savdabīgi. Nāves jūra augšā selgā pret Liepāju, Iprīta placis – tie ir ūdeņi zviedru un mūsu pusē, kur 150 metru dziļumā dūņās sabiedrotie sagāza jūrā vāciem atņemto munīciju. Zivkūts pret Vitrupi, Dieva klēts pret Lūžņu, Ventskopa ērzelis Liepenē, kur zvejnieks Ventskops akmeņos saplēsis tīklus, Kalifornija, Singapūra un Kāju placis Ventspils jūrā, kur kara laikā nogrimis vācu kuģis un zvejnieki pēckara gados ik pa laikam izvilkuši kādu slīkoņa kāju vai roku; ir arī vismaz divas Gambijas jūrā. Kad zvejnieki bija tālu Liepājas dižjūrā, vai vienīgie krasta orientieri bija lielās, lielākās Baltijas jūras kāpas starp Papi un Bernātiem. Lāvas kalns, Pūsēnu kalns, Ķupu kalns, zem kura dziedādama sēd jaunava un kura galā patrolē Latvijas Jūras spēku karavīrs. Viņš klausās, kā tā jaunava dzied, un novēro visus kuģus, kas peld garām. Zem šīm kāpām ir daudz māju un ļaužu apakšā, kāpām ir patīcies ceļot dziļāk iekšzemē; Pūsēnu sētas ļaudis joprojām drošvien saimnieko zem Pūsēnu kāpas. Ļaudis zina stāstīt, ka reiz no kāpas smiltīm izlauzies kumeļš un jautri aizlēkšojis gar jūru, reizēm kādas kaijas izšaujoties no smiltīm debesīs. Šo lielo kāpu piekāpē joprojām dzīvo zvejnieku pēcnācēji, nu jau gan daudz leišu ir un kādi rīdzinieki. Te joprojām pūš saksenis un āzenis, te vēl ir atrodamas mājas ar niedru jumtiem un stāgu gaiļiem, te vēl var gadīties, ka meitu nosauc par mērgēli un dažai mērgēlei ir saglabātas vecāsmātes irkas. Te arī lielas bumbošanas ir notikušas – padomju armija savā poligonā mācīja kara lidotājiem lādiņus precīzi mest pa jūrā savilktajiem vecajiem kuģiem, un, kad tā tika bumbots, Papes un Rucavas mājām rūtis drebēja un dažkārt bira ārā. Te ir daudz dzintara; Nidā un Papē tā esot vairāk nekā citviet Latvijā. Te Liepājas jūrā uz nebēdu ir slīkuši zvejnieki un piekrastes ļaudis akās slēpuši kontrabandistu sarūpētās spirta kannas. Te no Nidas līdz Liepājai piekrastē arvien bijis gana daudz cilvēku, jo tālāk jau nav kur iet – jūra priekšā. Kā Jēkabam Janševskim skaidrojuši Lejnietu

ļaudis: “[..] tālāko apgabalu iedzīvotāji ir no Nīcas, ir no citiem pagastiem – arvienu vairāk spiežoties uz šo pusi, bet, nokļuvuši līdz jūrai, tālāk vairs netiekot, un tad nu arī te esot cilvēku biezum biezš.” Nav īsti skaidrs, kāda ir šo nameļnieku un iebujiešu priekšgājēju izcelsme – vajadzētu jau

būt kuršiem, bet profesors Endzelīns domāja, ka vismaz Nīcā varētu būt apmeties viens zemgaļu zars – no tiem, kuri 13. gadsimtā gājuši prom uz leišiem. Endzelīns tika atradis, ka nīcenieki runā līdzīgi kā Dobeles un Jelgavas pusē.

Dažkārt zvejnieki no jūras redz arī pāri kāpām. Jūrmalciema zvejnieks Jānis Jūrmalis, Jāņu vakarā vētrā trāpījies, nākot no jūras lejā, tika pacelts ar mazo kuģīti viņa galā un uz brīdi ieraudzīja, ka aiz lielajām kāpām Rucavā un Nīcā deg mazas Jāņu uguntiņas. Nidas robežkontroles punktā divas kundzes robežsargu formās. Šis ir viens no tiem robežkontroles punktiem, kurus valsts grib pārdot. Kopš spēkā stājies Šengenas līgums, nekas te vairs kontrolēts netiek, mēs tagad varētu ar pasēm kabatās doties tik uz priekšu cauri visai Eiropai līdz Portugālei. Braucējus robežsargi beiguši kontrolēt pirms dažām dienām. Rucavas pagasts pirmpirkuma tiesības nav izmantojis.

Leiši, kas Nīdā ir vairākumā, esot te tikko nopirkuši vēl 70 ha zemes, tāpēc prasū, vai arī robežkontroles punktu jau nav iegādājušies lietuvieši. Robežsardzes ir uzmanīgas, saka – jā, pārdots tiks, bet, kas būs tie pircēji, lai prasot viņu priekšniekiem. RKP ēkas ir labā stāvoklī, tur varētu ierīkot kādu moteli ar kafejnīcu, kurā oficiantes būtu tērptas improvizētās latviešu-leišu robežsargu formās. Ēdienu varētu pasūtīt, vienīgi uzrādot pasi un aizpildot anketu, kurā tu apstiprini, ka neved narkotikas, neesi Interpola vai FIB meklēto personu sarakstā, ka nebrauc ar zagtu mašīnu. Tobrīd, kad tur esam, ēkā darbojas imigrācijas dienesta cilvēki, arī abas kundzes. Viena no viņām – I. Kalita, kā rakstīts uz formas tērpa identifikācijas zīmes, – saka, ka viņi var apturēt braucējus izlases kārtībā un to arī darot. Neko te vairs nemuito, muitnieki esot beiguši darbu pirms dažām dienām.

Nīdā ir skolas ēka, jūrai vistuvāk celtā Latvijas skola, turpat aiz pirmās kāpu līnijas. Skolu ierosinājis būvēt Kārlis Ulmanis, kad te ieradies pabrāļoties ar zvejniekiem. Skoliņa tika uzcelta par Zvejnieku savienības līdzekļiem. Ulmanis pat norādījis konkrētu vietu, kur tā būtu jāceļ. Lai nu kā ar to demokrātiju, viens gan – Ulmanis maz brauca uz ārzemēm un nekad nebūtu devies komandējumā uz Ceilonu apgūt pieredzi, kā Latvijas pašvaldībām cīnīties ar cunami postošo ietekmi uz ūdens kanalizācijas sistēmām. Pie skoliņas plāksne, ka Ulmanis te piedalījies pirmā pamatakmens ielikšanā un ka te 1943. gadā Eduards Rozenštrauks ar Veltas Moras vārdiem uzrakstījis “Zilo lakatiņu”; Rozenštrauha vectēvs te bijis skolotājs.

Leišu pāris rosās ap māju, pārstāv Kauņas projektēšanas institūtu. Korekti cilvēki. Kungs zina, ka šo ēku sarūpējis Latvijas prezidents. Viņš saka: “Mūsu institūts visu

rūpīgi izprojektēja, te viss tiek ievērots līdz pēdējai detaļai, bet neiet uz priekšu, jums te ir pārāk liela birokrātija. Mēs taču vienā Eiropā dzīvojam.” Tā jau ir, vienā Eiropā dzīvojam, bet, kā stāstīja Rucavas mācītājs Ainārs Jaunskalže, leiši otrpus robežai visās latviešu draudzēs dievkalpojumus atvēlējuši noturēt vien lietuviešu valodā, tikai Akmenes luterāņu draudzē vēl dievkalpojumi notiekot latviski.

Leišiem jūras piekraste ir vien kādi 80 km; apmēram puse no tās ir Kuršu kāpa, kur būvniecības noteikumi ir dzelžaini, tāpēc leiši neatlaidīgi nāk gar krastu uz augšu. Lielāks viņu karagājiens gan notika 1418. gadā – tad viņi iekaroja Liepāju jeb Līvas ciemu. Leiši te ir nostiprinājušies padomju laikos. Savulaik presē tika vairākkārt rakstīts, ka Rucavas padomju saimniecība, saņemot pretī dažādus būvmateriālus, ar vieglu roku izpārdevusi zvejnieku ciemus Lietuvas rūpnīcām, kas te sacēlušas atpūtas bāzes. Leišiem te bija vieglāk iedibināties arī tāpēc, ka viņu rūpnīcas, kas saistītas ar elektroniku, piemēram, “Taurus”, “Šilelis”, “Snaige”, bija kara resoru paspārnē. Kurzemes piekraste bija padomju militāristu kontrolē, un pašvaldības maz ko varēja iesākt pret militāristiem. Leišiem pieder gandrīz visa Nidas un lielākā daļa Papes zemju; kā Papē teica viesu mājas un telšu laukuma “Pūķi” saimnieki: “Mēs te esam vienīgie latvieši, kam pieder viesu nams.” Ķoņos tomēr ir vairāk latviešu, bet arī tur, piemēram, “Amerikās”, “Vārpiņās”, “Ķeizardārzā”, saimnieko lietuvieši. Leišu piekrastē ir gana līdz Liepājai. Par laimi, leiši lielākoties būvējas gaumīgi, ievērojot piejūras arhitektūras tradīcijas; katrā ziņā viņi savas mājas ceļ stilā izturētāk nekā rīdzinieki, piemēram, Ragaciemā. Tak jau leiši tādi paši prūšu un kuršu radagabali vien ir. Skolas ēka, cik varēja manīt, patiesi tiek atjaunota akurāti, apkārtne sakopta. Blakus “Gaigalās” saimniece saka: “Labi, ka lietuvieši paņēma, tur jau viss bruka kopā.”

Pirms kara gan bija otrādi. Sventājā pat bija latviešu jūrskola ar kapteini Balceri priekšgalā un latviešu zvejnieku valgums – Ļupika valgums; par Ļupikiem tai krastā tika saukti laupītāji. Vilis Veldre par Nīdu 1937. gadā raksta: “Šis ciems iesākas no pašas Lietuvas robežas, kaut gan patiesībā tam ir sākums jau aizrobežā, jo pirmo Lietuvas māju sauc tāpat kā pirmo Latvijas māju: tās abas ir Tursa mājas un abas pieder latviešiem. Un tas vēl nav nekas. Aiz Lietuvas robežas līdz Sventājai gandrīz latvieši vien dzīvo, turpretim Latvijas pusē tikpat kā nav neviena lietuvieša.”

Nīda, kas reiz piederēja Būtiņģes muižai, pirmskara presē tiek dēvēta par vienu no nabadzīgākajiem piekrastes ciemiem. “Tālāk Prezidents devās uz Nīdu, kas atrodas tikai dažu kilometru attālumā no Lietuvas robežas un ir viens no nabadzīgākajiem zvejnieku ciemiem. Kad Prezidents gāja ciemam cauri uz jūru, ap viņu salasījās gandrīz visi Nidas iedzīvotāji – zvejnieki ar sievietēm un bērniem. Prezidents aprunājās gandrīz ar visiem. (..) “Avīzes raksta, ka jums vēl esot tādas mājas bez skursteņa, kur cilvēki dzīvo. Vai jums tādas ir?” jautāja Prezidents Nidas iedzīvotājiem. “Ir gan,”

atsaucās dažas balsis un veda Prezidentu uz Kuršu māju, kas pieder Margrietai Šliserei. Zemā istabā apsildīšanai gan ir liela krāsns, bet skursteņa nav. Prezidents iepazīnās ar mājas iekārtu un aizejot nopriecājās, ka šādu māju Nidā vairs nav daudz un ka tās drīz pavisam izzudīs. Zemkopības ministrs J. Birznieks paskaidroja nideniekiem, ka Papes un Nidas zvejniekiem drīzumā nodos smago automobili, lai viņi varētu nogādāt savas zivis uz Dunikas, Bārtas un citiem tuvējiem pagastiem.” Nez vai kādam toreiz varēja ienākt prātā, ka no minētās Šliseru dzimtas vēlāk nāks viens no dūšīgākajiem zvejas vīriem, Alfreds Šlisers, kas sarkanajos padomju laikos Salacgrīvā izveidos zvejnieku kopsaimniecību, līdzīgu spēcīgai Rietumu firmai. Bet par to vēlāk. Te jāpiebilst, ka Kārļa Ulmaņa vēlējumies, lai Nidā vairs nebūtu nevienas mājas bez skursteņa, ir veiksmīgi piepildījies. Ir gan saglabājušās divas sētas – “Gaiļi” un “Jūrmalnieki” –, kurām piešķirts valsts nozīmes kultūras pieminekļu statuss. Nidā arī vietējo dzimtu ļaužu gandrīz vairs nav. Vecās zvejnieku dzimtas te pārstāv Jānis un Raja Līpartis “Klimbjos”, Anita Šteina “Skrāblās”, Velta Miltiņa “Miltiņos”, Alberts Dreimanis “Alviķos”, Jānis un Daina Kāpostiņi “Putnos”, varbūt vēl daži. Te veidojas turīgāku leišu apbūve, māju vārdi gan saglabājušies latviski. Lielākās daļas māju vairs nav. Sākot no leišu robežas, kur ir Nidas Božu ciems, gar jūru ir vai ir bijuši “Tursi”, “Tīrelnieki”, “Krišas”, “Tomiņi”, “Trankaļi”, “Kaires”, “Buciņi”, “Gaiļi” ar Gaiļa kāpu un Gaiļa valgumu. Jau pie Nidas akmeņainās pludmales ir “Ašmaņi”, “Golti”, “Tomi” (“Jūrmalnieki”), “Ķervji” (“Kāpinieki”), “Ciboli” (“Strausi”), “Mažeiki”, “Boži” un Božu valgums, “Embrekši” ar Embrekša kāpu, “Mikas” (“Sīļi”) ar Mikas valku, krievu robežsargu sargtornis, jau minētā Nidas skolas ēka; Nidas ziemeļu daļā ir Brustu ciems. Nidas ciemā jūrā ietek divas upītes – Vilku upīte un Ķepju upīte. 1939. gadā Zemkopības ministrija Nidā uzcēla zvejniecības ēku, kas vienlaikus tika izmantota “kulturēliem izrīkojumiem”; ēka valstij izmaksāja 21 000 latu. Ēku atklājot, pie katras Nidas mājas tika izkārts valsts karogs. Pirmskara gados te bija kādas 60 zvejnieku sētas.